ROZSZERZENIE ZASIĘGU **POPULACJI RYSIA** W PÓŁNOCNEJ POLSCE

Projekt 101114131 — LIFE22-NAT-PL-LIFE LYNX PL LT DE

Co-funded by the European Union

NATURA 2000

NFOŚiGW

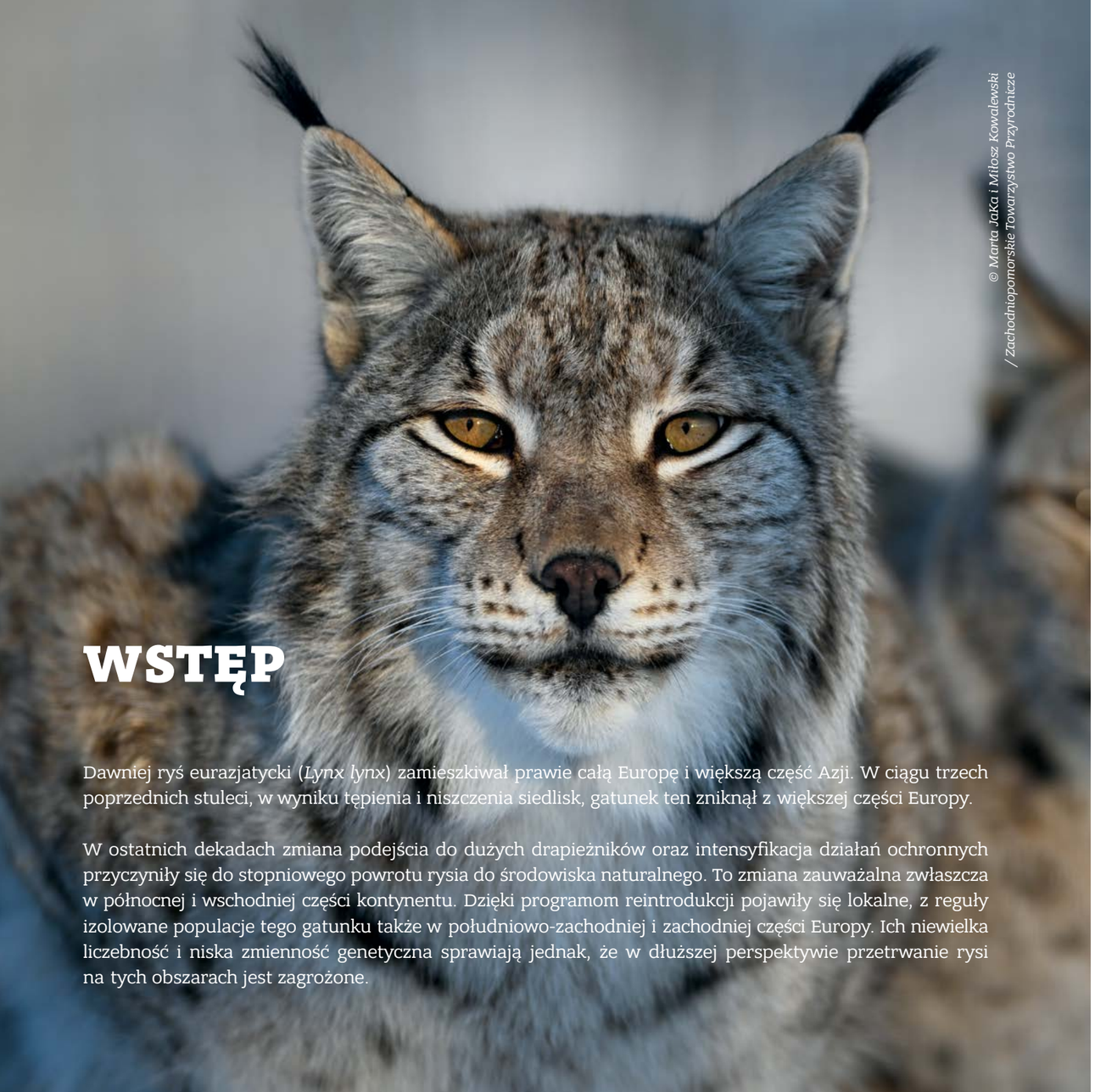
ZTP

LASY PAŃSTWOWE Nadleśnictwo Spychowo

EKOSISTEMŲ APSAUGOS CENTRAS

Rewilding Oder Delta

WWF

© Marta Jaka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

WSTĘP

Dawniej ryś eurazjatycki (*Lynx lynx*) zamieszkiwał prawie całą Europę i większą część Azji. W ciągu trzech poprzednich stuleci, w wyniku tępienia i niszczenia siedlisk, gatunek ten zniknął z większej części Europy.

W ostatnich dekadach zmiana podejścia do dużych drapieżników oraz intensyfikacja działań ochronnych przyczyniły się do stopniowego powrotu rysia do środowiska naturalnego. To zmiana zauważalna zwłaszcza w północnej i wschodniej części kontynentu. Dzięki programom reintrodukcji pojawiły się lokalne, z reguły izolowane populacje tego gatunku także w południowo-zachodniej i zachodniej części Europy. Ich niewielka liczebność i niska zmienność genetyczna sprawiają jednak, że w dłuższej perspektywie przetrwanie rysi na tych obszarach jest zagrożone.

Programy reintrodukcji prowadzono także na pograniczu Europy Środkowej i Wschodniej. Rysie były wypuszczane w Polsce – na Pojezierzu Mazurskim (2004-2020), oraz w kilku lokalizacjach w południowo-zachodniej Litwie (2011-2017), a ostatnio na Pomorzu Zachodnim (od roku 2017), gdzie udało się w krótkim czasie utworzyć dość dużą populację.

Projekt 101114131 — LIFE22-NAT-PL-LIFE LYNX PL LT DE pt. „Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce" jest realizowany przez międzynarodowe konsorcjum pięciu partnerów, w tym trzech z Polski. Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze jest beneficjentem koordynującym. Pozostałe podmioty to: Nadleśnictwo Spychowo, Fundacja WWF Polska, Ecosystems Protection Center z Litwy i Rewilding Oder Delta z Niemiec.

Głównym celem działań jest powiększanie obszaru zajmowanego przez rysie w północnej Polsce i wzmocnienie łączności pomiędzy populacjami peryferyjnymi w Europie Środkowej a zwartym obszarem występowania tego gatunku w Europie Wschodniej.

© Marta Jaka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

SPIS treści

POWRÓT RYSIA DO EUROPY

TŁO PROJEKTU **5**

- Reintrodukcje 5
- Monitoring rysi 11
- Zagrożenia i wyzwania 16

ROZSZERZENIE ZASIĘGU POPULACJI RYSIA W PÓŁNOCNEJ POLSCE

O PROJEKCIE **19**

- Obszar realizacji 19
- Cele 21
- Działania projektowe 22
- Przyszłość rysia w Europie 28

O PARTNERACH W PROJEKCIE 30

- Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze 30
- Fundacja WWF Polska 32
- Nadleśnictwo Spychowo 34
- Rewilding Oder Delta 36
- Ecosystems Protection Center 38

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

POWRÓT RYSIA DO EUROPY
TŁO PROJEKTU

REINTRODUKCJE

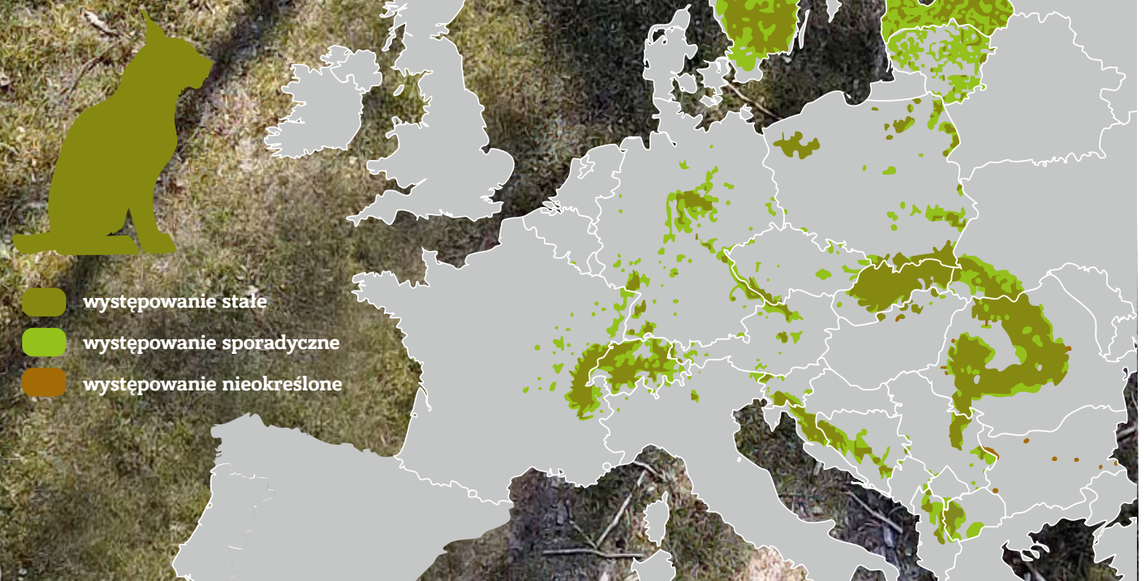
Rozwój ochrony przyrody, nowe przepisy chroniące zagrożone gatunki oraz rosnąca świadomość znaczenia drapieżników dla funkcjonowania ekosystemów doprowadziły do znacznej zmiany podejścia do rysi.

W drugiej połowie XX w. zwierzęta te zaczęły wracać na tereny, gdzie wcześniej je tępiono, głównie w Europie Północnej i Środkowej. Ze względu na oddalenie od obszarów stałego występowania (w Europie Wschodniej) nie wszędzie rysie mogły powrócić samodzielnie. W latach 70. XX w. rozpoczęto więc reintrodukcje tego gatunku w południowo-zachodniej i zachodniej części Europy. Lokalne populacje powstały ponownie w górach Szwajcarii, Francji, Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowiny, Czech, Austrii oraz Niemiec. Większość z nich jest nieduża, izolowana od pozostałych obszarów zamieszkiwanych przez rysie i wykazuje niską zmienność genetyczną.

W XXI w. rozpoczęto realizację programów reintrodukcji rysia na obrzeżach naturalnego zasięgu populacji bałtyckiej – w północnej Polsce oraz na Litwie. Na tych obszarach zagęszczenie osobników było niewielkie, a lokalne populacje częściowo od siebie odizolowane. W związku z tym podjęto działania mające na celu ich wzmocnienie poprzez reintrodukcję rysi. Programy te realizowano m.in. na Pojezierzu Mazurskim (w północno-wschodniej Polsce), na Pomorzu Zachodnim (w północno-zachodniej Polsce) oraz w południowo-wschodniej części Litwy.

Rysie w Europie, stan na 2023 rok

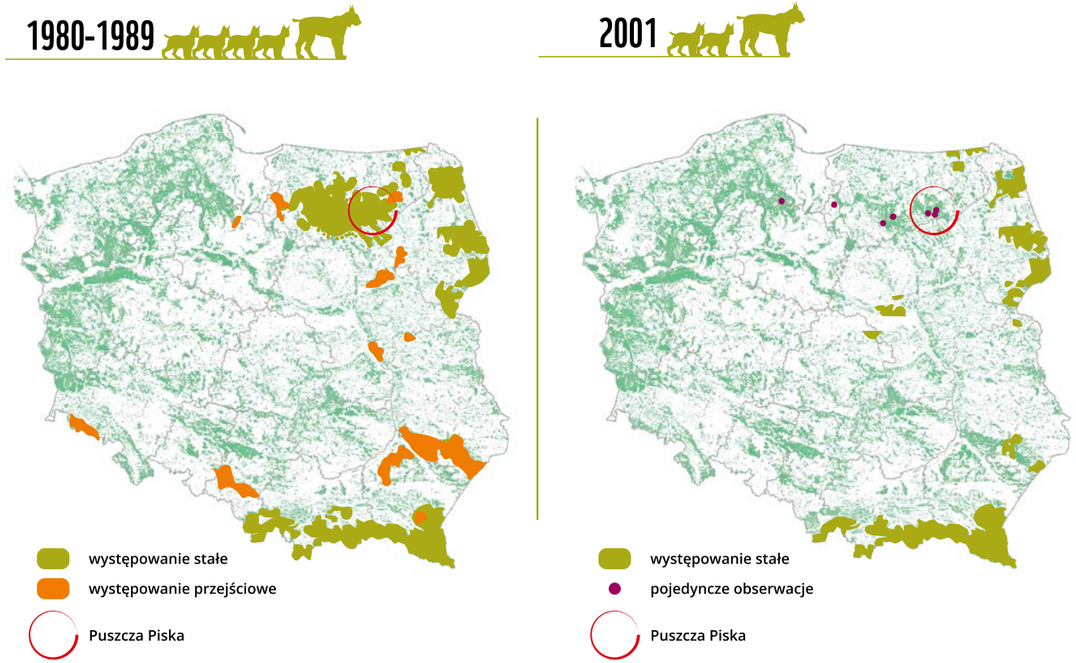
www.lcie.org/Large-carnivores/Eurasian-lynx

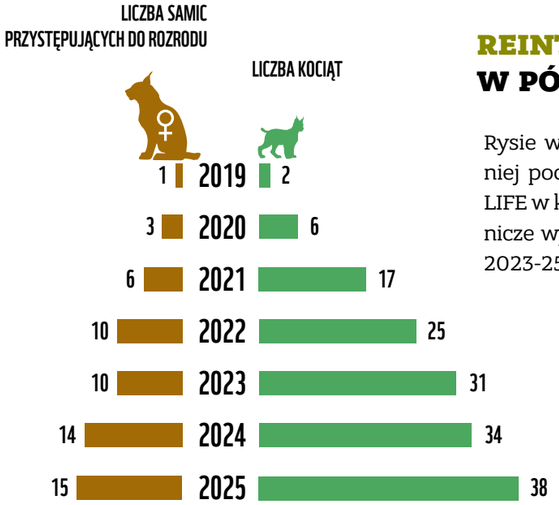
© Marek Jałoć i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

REINTRODUKCJA NA POJEZIERZU MAZURSKIM

Ryś w Polsce jest pod ochroną ścisłą od 1995 roku. Jednak mazurska, najbardziej wysunięta na zachód część populacji bałtyckiej, pod koniec poprzedniego stulecia niemal wyginęła. Na początku XXI w. w rejonie tym obserwowano pojedyncze osobniki.

W ramach działań Parku Dzikich Zwierząt w Kadzidłowie i projektów prowadzonych przez Fundację WWF Polska w latach 2004-2020 naturze przywrócono ponad 30 rysi. W tym celu stosowano dwie metody. W pierwszej, określanej jako „born to be free", chodzi o wypuszczanie do przyrody rysi pochodzących z hodowli. Druga – „wild to wild" – polega na odławianiu zwierząt w naturalnym środowisku, a następnie wypuszczaniu ich do przyrody w nowym miejscu – w tym przypadku rysie z Estonii trafiły do Puszczy Piskiej. Obu metodom reintrodukcyjnym towarzyszył monitoring rysi w terenie.

Źródło: Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

REINTRODUKCJA W PÓŁNOCNO-ZACHODNIEJ POLSCE

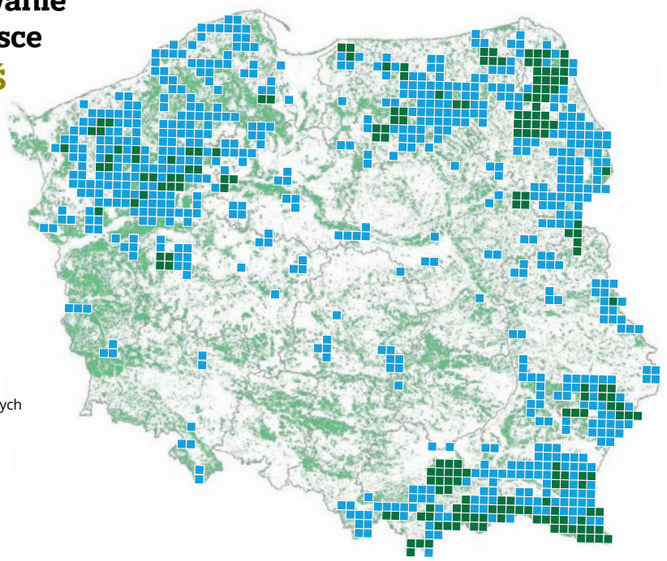
Rysie wypuszczane do środowiska w Polsce północno-zachodniej pochodziły z hodowli. Od 2019 r. do rozpoczęcia projektu LIFE w końcu 2023 r. Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze wypuściło do przyrody ponad 100 osobników, a w latach 2023-25 r. w ramach projektu reintrodukowano kolejne 24 rysie.

Już w pierwszym roku po wypuszczeniu na wolność rysie zaczęły się rozmnażać. We wczesnych latach reintrodukcji samice miały od 2 do 5 młodych w jednym miocie.

Obecnie populacja rysi w Polsce północno-zachodniej należy do najliczniejszych w kraju.

Występowanie rysi w Polsce
dane GIOŚ

Mapa występowania rysia *Lynx lynx* w siatce kwadratów 10x10 km za okres 01.05.2023-30.04.2024

na podstawie danych ankietowych z Nadleśnictw, Parków Narodowych, Leśnych Zakładów Doświadczalnych i Polskiego Związku Łowieckiego

- występowanie stałe
- występowanie sporadyczne

REINTRODUKCJA NA LITWIE

Na Litwie rysia objęto ochroną w 1979 r., a w 2000 r. został umieszczony w Litewskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Na początku XXI w. liczebność populacji spadła tam drastycznie, osiągając w latach 2007-08 zaledwie 30-40 osobników. Od 2010 r. populacja rysia systematycznie jednak rośnie, a w 2018 r. przekroczyła 160 osobników. Tak dynamiczny wzrost był związany z programem reintrodukcji. W latach 2011-2017 w kilku lokalizacjach w zachodniej i południowo-zachodniej części kraju wypuszczono łącznie 22 rysie.

Występowanie rysi na terenie Litwy
na podstawie monitoringu „Citizen Science” w latach 2023-2025

Źródło: na podstawie monitoringu „Citizen cience” 2023-2025.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

REINTRODUKCJA W NIEMCZECH

Na terenie Niemiec realizowano w przeszłości oraz prowadzone są obecnie programy aktywnej ochrony rysi. Najważniejsze projekty reintrodukcji tego gatunku są związane z następującymi obszarami: transgranicznym pogranicze niemiecko-czeskim Lasu Bawarskiego i Szumawy (od lat 70. XX wieku), Górami Harzu (od 2000 r.), Lasem Palatynackim (LIFE Luchs, 2016–2020), Lasem Turyńskim (2024–2027), Badenią-Wirtembergią (2023–2027) oraz Saksonią (RELynx Sachsen, 2024–2030).

Aktualny stan zachowania gatunku i wyzwania:

- Obecnie populacja rysi w Niemczech jest oceniana na blisko 190 osobników bytujących w trzech głównych obszarach.
- Status ochrony: lokalnie populacje są skutecznie chronione, jednak ich izolacja utrudnia lub uniemożliwia wymianę genów i stwarza ryzyko chowu wsobnego.
- Perspektywy na przyszłość: eksperci oceniają, że dzięki poprawie łączności ekologicznej siedlisk, ograniczeniu liczby wypadków drogowych i kłusownictwa oraz programom reintrodukcji populacja rysia w Niemczech mogłaby znacząco wzrosnąć.
- Wsparcie społeczne: działania reintrodukcyjne cieszą się zazwyczaj dużym poparciem społecznym.

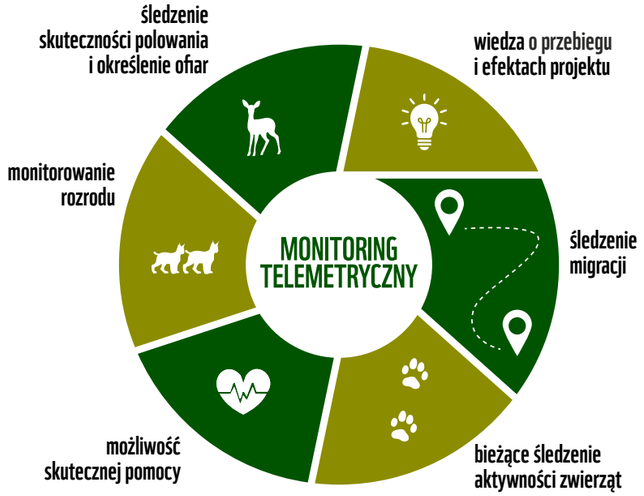

Rysie w Bawarii. © Roger Leguen / WWF

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

MONITORING RYSI

TELEMETRIA

Integralnym elementem każdego programu reintrodukcji jest monitoring, zarówno w trakcie realizacji działań, jak i po ich zakończeniu. Obecnie zastosowanie telemetrii do śledzenia zwierząt wypuszczanych na wolność jest standardem. Rysie wypuszczane na wolność w ramach programów reintrodukcji realizowanych w Polsce i na Litwie otrzymują obroże telemetryczne GPS/GSM. Dokładne lokalizacje rysi w terenie dostarczają cennych danych. Umożliwiają również podejmowanie skutecznych działań interwencyjnych ratujących życie rysi.

Telemetria dostarcza najwięcej danych o poszczególnych osobnikach. Dzięki niej wiemy, co się dzieje z rysiami po wypuszczeniu ich na wolność – gdzie się zatrzymują, jaki obszar zajmują, jakie dystanse pokonują, jakie preferują środowisko i w końcu co jedzą. Monitoring telemetryczny jest narzędziem wykorzystywanym do ustalenia diety rysi polujących na różnych obszarach. W Polsce dominującym w niej składnikiem jest sarna.

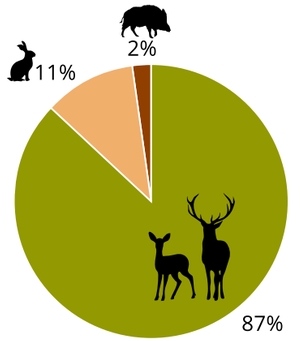
Dzięki monitoringowi telemetrycznemu oraz sprawnym działaniom zespołu terenowego i ośrodka rehabilitacji ZTP, w Dzikiej Zagrodzie (Jabłonowo, zachodniopomorskie), udało się odłowić, wyleczyć i wypuścić do środowiska naturalnego 17 rysi (w tym 9 w ramach obecnie trwającego projektu LIFE).

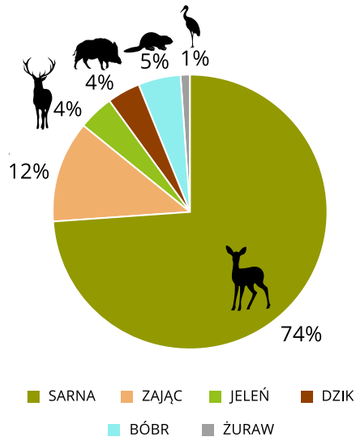
© Marta Jaka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Co jedzą rysie

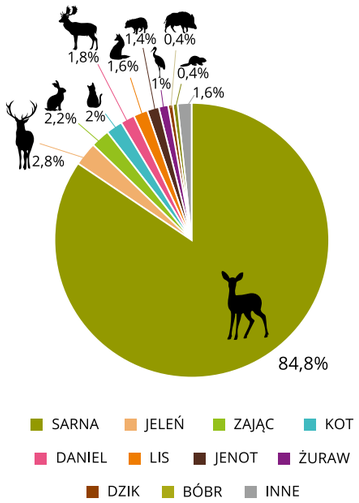
Puszcza Białowieska (IBS PAN)

Pojezierze Mazurskie (WWF)

Zachodniopomorskie (ZTP)

Miarą sukcesu reintrodukcji jest to, że wypuszczone zwierzęta radzą sobie w środowisku, zdobywają pokarm i w końcu – że się rozmnażają. Informacji na ten temat dostarcza monitoring telemetryczny, a także obserwacje bezpośrednie, tropienie, fotopułapki i pułapki włosowe, niezbędne w badaniach genetycznych.

> W projekcie 101114131 — LIFE22-NAT-PL-LIFE LYNX PL LT DE pt. **„Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce”** są stosowane różne rodzaje monitoringu: telemetria, obserwacje bezpośrednie, tropienie, fotopułapki i pułapki włosowe.

© Marta Jaka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

MONITORING Z ZASTOSOWANIEM FOTOPUŁAPEK

Fotopułapki to urządzenia do automatycznego wykonywania zdjęć i filmów. Są wyzwalane czujnikiem ruchu (PIR), zasilane bateriami i często wspierane panelami słonecznymi, co zapewnia sprzętowi autonomię i wydłuża czas pracy.

Kluczowe aspekty monitoringu fotopułapkami:

- **Zastosowanie**: monitorowanie dzikiej zwierzyny, ochrona przed kłusownictwem, monitoring prywatnych posesji, a także ochrona przed nielegalnym wysypywaniem śmieci.
- **Działanie**: wykrycie ruchu (PIR) uruchamia aparat, który robi zdjęcie lub nagrywa film.
- **Transmisja danych** (GSM/LTE/Wi-Fi): nowoczesne modele natychmiastowo przesyłają materiał na e-mail/telefon/aplikację.
- **Właściwości techniczne**: niewidoczne dla ludzi i zwierząt diody podczerwieni (najczęściej 940 nm) umożliwiają nagrywanie w nocy.
- **Montaż**: najczęściej na drzewach lub słupach przy użyciu pasów montażowych.

Fotopułapki rozmieszczane na terenie występowania rysi pomagają m.in.. ocenić kondycję poszczególnych osobników.
© Piotr Kalata / WWF Polska

Monitorowanie rysi z zastosowaniem fotopułapek polega na:

(1) stwierdzaniu obecności zwierząt w terenie,
(2) rozróżnianiu poszczególnych osobników,
(3) rejestrowaniu grup rodzinnych,
(4) zapisu ich behawioru.

Oprócz rysi fotopułapki rejestrują wiele innych gatunków zwierząt, m.in. lisy, wilki, borsuki, bobry i wydry.

MONITORING Z ZASTOSOWANIEM PUŁAPEK WŁOSOWYCH

Pułapka włosowa jest nieinwazyjnym narzędziem służącym do pozyskiwania włosów zwierząt w celu analiz genetycznych. Zazwyczaj ma postać niewielkiej podkładki wykonanej z szorstkiego materiału, który nasączany jest substancją zapachową. Do podkładki przymocowywane są rzepy, które umożliwiają zatrzymywanie włosów podczas ocierania się zwierzęcia, np. rysia. Pułapki włosowe są rozmieszczane w rejonach prawdopodobnego przemieszczania się rysi, w szczególności w miejscach wykorzystywanych do znakowania zapachowego.

Pozyskane włosy, jeśli zawierają cebulki, są bardzo cenne. To właśnie w nich znajduje się materiał genetyczny, tj. DNA, które jest izolowane i poddawane analizie w warunkach laboratoryjnych.

Uzyskany materiał genetyczny, jeśli jest tylko dobrej jakości, umożliwia identyfikację poszczególnych osobników w konkretnych lokalizacjach. Analizy genetyczne umożliwiają również określenie płci oraz pokrewieństwa z innymi osobnikami występującymi na danym obszarze.

Dzięki bazie genotypów możliwe jest także porównanie genotypów osobników np. z regionu reintrodukcji z genotypami rysi występujących w innych lokalizacjach, co czasami umożliwia identyfikację migrantów.

Pułapka włosowa na terenie Nadleśnictwa Spychowo.
© Piotr Kalata / WWF Polska

© Marta Jaśka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

ZAGROŻENIA I WYZWANIA

Dla odtwarzanych populacji rysi w północnej Polsce zidentyfikowano wyzwania i potrzeby, w przypadku których należy podjąć działania zaradcze. Do najpilniejszych należą: (1) wysoka śmiertelność, (2) niska zmienność genetyczna, (3) brak łączności w obrębie metapopulacji w Polsce i na Litwie, (4) akceptacja społeczna.

Wysoka śmiertelność. Monitoring reintrodukowanych rysi wykazał, że nawet co trzeci osobnik może nie przeżyć pierwszego roku na wolności. Analiza dostępnych danych (IBS PAN) wskazuje, że głównymi przyczynami śmiertelności są: kolizje komunikacyjne (35%) i zakażenie świerzbem (29%). Bardzo niepokojące jest także umyślne zabijanie rysi wypuszczonych na wolność. Dlatego tak ważne jest szybkie wykrywanie zwierząt chorych lub rannych. Ich sprawny odłów, leczenie i – jeśli to możliwe – ponowne wypuszczenie do środowiska mogą znacząco ograniczyć śmiertelność rysi na obszarach objętych monitoringiem. Tego rodzaju działania stanowią jeden z najistotniejszych elementów ochrony gatunku.

Przyczyny śmiertelności rysi

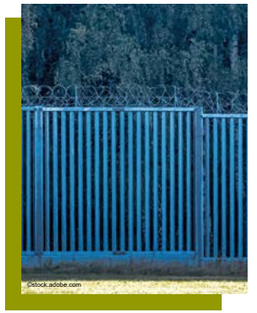
KOLIZJE

ŚWIERZB

KŁUSOWNICTWO

BARIERY

Dane IBS PAN o śmiertelności rysi (2015-2023): kolizje komunikacyjne (35%), świerzb (29%), inne (36%)

Niska zmienność genetyczna. Badania genetyczne wykazują, że niska zmienność genetyczna w małych i izolowanych populacjach europejskich może być jednym z głównych zagrożeń dla przetrwania rysi na obszarach, gdzie występuje niskie zagęszczenie tych drapieżników. Konieczne jest więc zapewnienie zróżnicowanej genetycznie puli osobników wypuszczanych do natury oraz umożliwienie przepływu genów między populacjami. W ramach projektu LIFE planuje się wypuszczenie 40 rysi, które zapewnią wzrost istniejących populacji w północnej Polsce oraz będą stymulować wymianę genów między populacjami.

Brak łączności w obrębie metapopulacji w Polsce i na Litwie. Zarówno w północno-wschodniej Polsce, jak i na Litwie występowanie rysi ma charakter nieciągły (wyspowy). Kluczem do ich skutecznej ochrony jest utrzymanie dużej liczby lokalnych populacji oraz efektywnego przepływu genów między nimi. Wypuszczenie do środowiska 40 rysi na obszarze północnej Polski wpłynie na wzmocnienie lokalnych populacji, dyspersję osobników i poprawę łączności z populacjami w Europie Wschodniej, w tym na Litwie.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Akceptacja społeczna. Akceptacja społeczna dla prowadzonych działań jest bardzo ważnym elementem każdego programu reintrodukcji. W projekcie zaplanowano działania na obszarze Polski, Litwy i Niemiec mające na celu utrzymanie wysokiego poziomu akceptacji dla tego gatunku, poprzez m.in.: łagodzenie konsekwencji ewentualnych sytuacji konfliktowych, organizację warsztatów tematycznych skierowanych do kluczowych interesariuszy. Dobre efekty, dla budowania pozytywnego wizerunku rysia, może również przynieść zbieranie informacji o obserwacjach rysi od osób przebywających w terenie, w ramach tzw. „monitoringu społecznego".

ROZSZERZENIE ZASIĘGU POPULACJI RYSIA W PÓŁNOCNEJ POLSCE

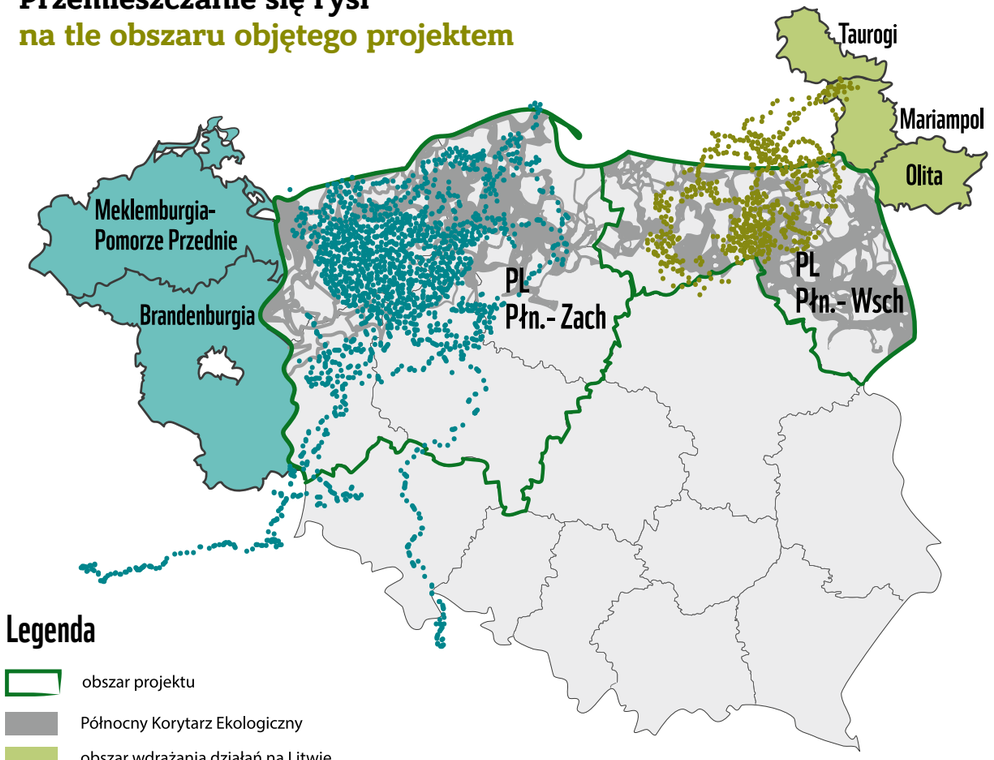
O PROJEKCIE

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

OBSZAR REALIZACJI PROJEKTU

Obszar realizacji projektu 101114131 — LIFE22-NAT-PL-LIFE LYNX PL LT DE pt. „Rozszerzenie zasięgu populacji rysia w północnej Polsce" wyznaczono, opierając się na analizie danych GPS rysi wypuszczanych na wolność z obrożami telemetrycznymi w ramach wcześniej realizowanych programów reintrodukcji. Obszar ten obejmuje 4 jednostki funkcjonalne – dwie na terenie Polski północnej oraz po jednej na terenie Litwy i Niemiec.

Przemieszczanie się rysi
na tle obszaru objętego projektem

Źródło: materiały ZTP i WWF Polska na potrzeby projektu LIFE

- **Obszar PL NW** obejmuje terytorium 5 województw w Polsce północno-zachodniej – woj. zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie, pomorskie, kujawsko-pomorskie;
- **Obszar PL NE** obejmuje 2 województwa: warmińsko-mazurskie i podlaskie w północno-wschodniej Polsce;
- **Obszar LT S** obejmuje regiony administracyjne graniczące z Polską: Olita, Mariampol, Taurogi;
- **Obszar DE** obejmuje dolinę Odry po obu stronach: polskiej i niemieckiej.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

CELE PROJEKTU

Projekt LIFE ma prowadzić do poprawy sytuacji rysia eurazjatyckiego na skraju jego naturalnego zasięgu w Polsce (status ochrony gatunku „niekorzystny – zły [U2]") oraz rozwiązania problemów i zagrożeń opisanych w raporcie przedłożonym Komisji Europejskiej w 2019 r.

Główne cele projektu

- **Odtworzenie historycznego zasięgu** metapopulacji rysi bałtyckich w Europie Środkowej poprzez stworzenie zróżnicowanych genetycznie lokalnych populacji, występujących w niewielkiej odległości od siebie nawzajem.
- **Stworzenie warunków do efektywnego rozprzestrzeniania się rysi** oraz przepływu genów w metapopulacji bałtyckiej w Polsce poprzez populacje pomostowe pomiędzy zwartym zasięgiem występowania gatunków w Europie Wschodniej a populacjami peryferyjnymi w Europie Środkowej, a także umożliwienie naturalnego powrotu rysi do północno-wschodnich Niemiec.
- **Utrzymanie społecznej akceptacji dla aktywnej ochrony rysia** w Polsce, na Litwie oraz w Niemczech, a także uzyskanie wsparcia dla strategii ochrony i zarządzania bałtycką populacją tego gatunku w Polsce, opracowanej we współpracy z kluczowymi interesariuszami i partnerami z różnych krajów.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

DZIAŁANIA PROJEKTOWE

Cele projektu zostaną osiągnięte poprzez realizację następujących działań:

1. Zapewnienie zróżnicowania genetycznego grupy założycielskiej rysi pochodzących z bałtyckiej populacji poprzez uzyskanie osobników z własnego ośrodka hodowlanego ZTP, z innych ośrodków hodowlanych i ogrodów zoologicznych, a także potencjalnie translokacji dzikich zwierząt. Obszar bezpośrednich działań reintrodukcyjnych w projekcie obejmuje północną część Polski, tj. obszar Północnego Korytarza Ekologicznego od granicy wschodniej do zachodniej.

2. Prace zespołów terenowych prowadzone w dwóch obszarach w Polsce: północnej, tj. (1) północno-zachodniej oraz (2) w północno-wschodniej części kraju, polegające na **monitorowaniu rysi wypuszczonych na wolność i sytuacji w środowisku oraz ograniczaniu wpływu zagrożeń**, np. takich jak świerzb, poprzez identyfikację chorych osobników, ich odłów, leczenie i ponowne wypuszczanie do natury. Działania te będą wykonywane przez **dwa zespoły terenowe**: (1) zachodni w północno-zachodniej Polsce oraz (2) wschodni w północno-wschodniej części kraju.

Ośrodek rehabilitacji rysi – Dzika Zagroda w Jabłonowie. Po lewej stronie zagroda adaptacyjna, po prawej – rehabilitacyjna.
© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Pułapka włosowa, © Stefan Jakimiuk

3. Monitoring prowadzony w obszarze reintrodukcji rysi przez zespoły terenowe. W jego ramach planowany jest **monitoring telemetryczny, monitoring z zastosowaniem fotopułapek oraz zbiór włosów rysi za pomocą pułapek włosowych**. Zebrane próbki włosowe zostaną poddane analizom genetycznym, co umożliwi identyfikację osobników występujących na danym obszarze oraz określenie ich pochodzenia.

4. **Zidentyfikowane genotypy, pochodzące zarówno od osobników występujących na wolności, jak i od rysi z hodowli**, które będę tworzyć tzw. grupę założycielską, zasilą „Bibliotekę genotypów rysia eurazjatyckiego". Będzie ona wykorzystywana przy planowaniu działań ochronnych *ex situ* i *in situ* do identyfikacji osobników o wyjątkowym genotypie, określanie pochodzenia populacji oraz monitorowania przepływu genów między populacjami. Ponad 150 pierwszych możliwych do wykorzystania genotypów uzyskano z wcześniejszych projektów WWF Polska, ZTP oraz Instytutu Biologii Ssaków PAN.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

5. **Ośrodek rehabilitacyjny** dla rysi na terenie Nadleśnictwa Spychowo. Nadleśnictwo zapewni funkcjonowanie ośrodka, tj. jego obsługę oraz zatrudni lekarza weterynarii, co umożliwi leczenie, rekonwalescencję oraz powrót rysi do środowiska naturalnego.

Ośrodek rehabilitacyjny dla rysi pod Spychowem. © Piotr Mierzejewski

6. **Cykl warsztatów na Litwie dla grup interesariuszy** (myśliwi, hodowcy) mających kluczowe znaczenie dla akceptacji ochrony rysia w tym kraju. Będzie tu również prowadzony **monitoring z zastosowaniem fotopułapek oraz pułapek włosowych** (zbiór włosów do analiz genetycznych) w regionie przyległym do granicy z Polską, w celu monitorowania ewentualnych migrantów oraz przepływu genów pomiędzy populacjami rysi występującymi w tych krajach.

Spotkanie z interesariuszami na Litwie. © Ecosystems Protection Center

W stronę wspólnego krajobrazu – warsztat edukacyjny. © Sylwia Rylowska / Rewilding Oder Delta

7. Działania w Niemczech polegają przede wszystkim na **przygotowaniu niemieckiego społeczeństwa do powrotu rysia na tereny północno-wschodniej części** tego kraju. W ich ramach planuje się powołanie i przeszkolenie zespołu terenowego z pracowników lub współpracowników Rewilding Oder Delta. Zespół ten będzie monitorował występowanie rysia na pograniczu polsko-niemieckim i poprowadzi warsztaty dla lokalnych społeczności.

8. Akceptacja społeczna dla działań prowadzonych w ramach projektu oraz **utrzymanie obecnego statusu ochronnego rysia** zostaną uzyskane dzięki pozytywnej komunikacji w mediach, w tym w mediach społecznościowych. Ponadto planowany jest cykl co najmniej 10 warsztatów z udziałem różnych grup interesariuszy w północnej Polsce. Działanie to będzie służyło także budowaniu poparcia społecznego dla aktywnej ochrony rysia oraz wypracowaniu najlepszych rozwiązań do wdrożenia w ramach strategii ochrony gatunku w Polsce. Zostanie też przeprowadzona ocena wpływu planowanych działań na sytuację społeczno-gospodarczą na obszarze objętym projektem.

9. Wymiana wiedzy na temat najlepszych praktyk i doświadczeń związanych z ponownym wprowadzaniem rysia w Polsce i Europie w celu zapewnienia wykonalności strategii ochrony i zarządzania metapopulacją bałtycką rysia w Polsce, a tym samym trwałości rezultatów projektu.

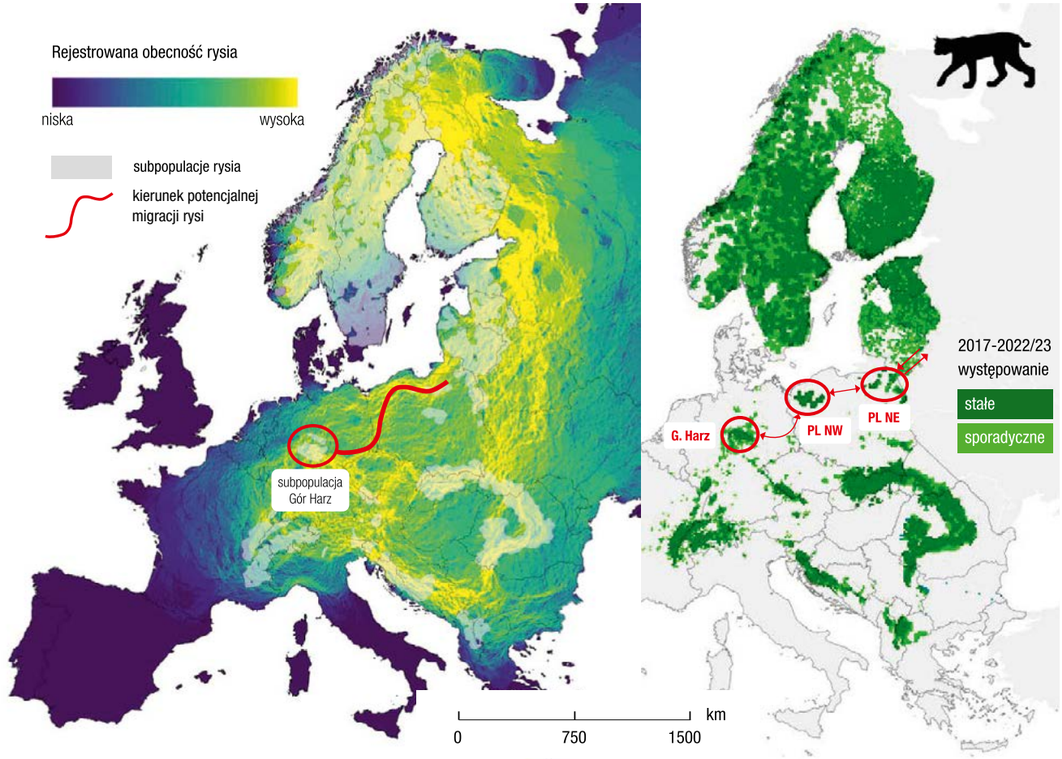
Warsztaty dotyczące monitoringu rysi z udziałem przyrodników i naukowców w Bielsku Podlaskim. © Piotr Kalata / WWF Polska

© Marta Jaśka i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

PRZYSZŁOŚĆ RYSIA W EUROPIE

Przetrwanie bałtyckiej populacji rysia w Polsce w dłuższej perspektywie czasu jest według ekspertów możliwe przy zwiększeniu liczby lokalnych populacji tego drapieżnika oraz utrzymaniu łączności ekologicznej z obszarem jego występowania na wschodzie kontynentu. Z powodu braku wiarygodnych informacji na temat stanu ochrony rysia na Białorusi, sytuacji politycznej oraz powstania zapory na granicy z tym krajem, szczególnego znaczenia nabiera integracja populacji rysia w północnej Polsce z obszarem zwartego występowania tego drapieżnika w krajach bałtyckich. Wielkość populacji bałtyckiej w czterech krajach UE (Estonia, Łotwa, Litwa i Polska) szacuje się na 1500-2000 osobników. W Estonii i na Łotwie ryś ma status gatunku łownego, podczas gdy na Litwie i w Polsce jest gatunkiem chronionym. Obszary występowania rysi na Litwie stanowią więc ważne ogniwo łączące północną część Polski ze zwartym zasięgiem gatunku, który zaczyna się na sąsiedniej Łotwie.

Łączność funkcjonalna i obecny układ obszarów chronionych wskazują na istnienie wielu słabo chronionych korytarzy migracyjnych dla rysia euroazjatyckiego. Źródło: na podstawie Iannella M., Biondi M., Serva D., Biological Conservation 291 (2024).

Rozmieszczenie dużych drapieżników i dane dotyczące populacji w latach 2017–2022/23. Źródło: na podstawie https://lciepub.nina.no.

Podczas wdrażania projektu reintrodukcji rysi do północno-zachodniej Polski zarejestrowano również migracje tego drapieżnika do Niemiec. Dlatego realizacja niniejszego projektu, poprzez wypuszczenie w północnej Polsce co najmniej 40 rysi, przyczyni się w dłuższej perspektywie do tworzenia zwartego zasięgu występowania gatunku. Umożliwi to efektywny przepływ genów pomiędzy populacjami peryferyjnymi i centrum areału występowania populacji bałtyckiej, a być może także zasilanie izolowanych populacji w Europie Zachodniej.

O PARTNERACH W PROJEKCIE

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Organizacja została założona w 1994 r. przez przyrodników z północno-zachodniej Polski – przede wszystkim ornitologów, którzy chcieli działać na rzecz ochrony gatunków zwierząt i ich siedlisk. Początkowe lata istnienia zdominowała ochrona ptaków, zwłaszcza gatunków wodno-błotnych i szponiastych, podlegających ochronie strefowej. Ochrona żubrów stała się kolejnym wyzwaniem, gdy na początku obecnego wieku na karmisko dla bielików, prowadzone na Pojezierzu Ińskim, trafiły żubry, ofiary wypadków drogowych. ZTP podjęło się też opieki nad żubrami ze stada prof. Ryszarda Graczyka na Pomorzu Zachodnim i nieprzerwanie działa na ich rzecz w regionie do chwili obecnej – w ciągu 20 lat populacja ta wzrosła z 22 osobników do 500 żubrów w 11 stadach.

Działania z żubrami pozwoliły ZTP wypracować wyjątkowe w skali Polski metody ochrony rzadkich gatunków żyjących w typowym krajobrazie Europy Środkowej, na terenach będących mozaiką wykorzystywanych gospodarczo pól i lasów. Organizacja działa w imię przekonania, że aktywna ochrona zwierząt nie musi przebiegać na specjalnie wydzielonych obszarach chronionych, ale też obok człowieka, w przestrzeni gospodarczych działań rolnych i leśnych. Ta zasada przyświecała Towarzystwu w 2016 r., podczas inauguracji prac nad przywróceniem na Pomorze Zachodnie rysia, nieobecnego tu od blisko 400 lat. W Dzikiej Zagrodzie, utworzonej jako pokazowa zagroda żubrów i pełniącej funkcję bazy obsługi wolno żyjącej populacji tego gatunku, powstały zagrody hodowlane dla rysi, co pozwoliło rozpocząć projekt „Powrót rysia do północno-zachodniej Polski". Projekt realizowany w latach 2017-2023 polegał na wypuszczaniu na wolność urodzonych w niewoli rysi sprowadzanych z ośrodków europejskich i z hodowli własnej po specjalnie opracowanym procesie adaptacji w systemie zagród aklimatyzacyjnych. Projekt zakończył się sukcesem – na obszar Pomorza Zachodniego „powróciło" 69 rysi, które rozmnażają się w naturze i budują podstawy odtworzenia populacji na stałe wpisującej się w przyrodę regionu.

W projekcie Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze jest beneficjentem koordynującym, który prowadzi projekt reintrodukcji rysia w północnej Polsce.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

© Piotr Mierzejewski

Fundacja WWF Polska

WWF to międzynarodowa organizacja zajmująca się ochroną przyrody. Od ponad 60 lat walczy z degradacją środowiska naturalnego w wielu miejscach na świecie. Misją WWF jest kształtowanie przyszłości, w której ludzie będą żyli w harmonii z przyrodą. Od 25 lat WWF chroni przyrodę również w Polsce i koncentruje się na krajowym bogactwie przyrodniczym. Działania prowadzone są na rzecz ochrony nie tylko największych polskich drapieżników – wilka, rysia, niedźwiedzia czy foki, ale też miejsc ich występowania. Poprzez edukację, prowadzenie dialogu z biznesem, decydentami, samorządami i różnymi grupami interesariuszy Fundacja WWF Polska promuje zrównoważone rolnictwo oraz działa na rzecz powstrzymania zmian klimatu. Podejmuje działania na rzecz walki z nielegalnym handlem ginącymi gatunkami roślin i zwierząt oraz dokłada starań, aby morza i rzeki były pełne życia.

W ochronę rysi organizacja zaangażowała się w 2007 roku, kiedy dołączyła do programu reintrodukcji tego gatunku na Pojezierzu Mazurskim. Działania reintrodukcyjne były prowadzone metodą „born to be free" opracowaną przez dr. Krzywińskiego z Parku Dzikich Zwierząt w Kadzidłowie. W wyniku tamtego przedsięwzięcia przynajmniej 20 wypuszczonych osobników przeżyło pierwszy rok życia, jednak zachodziło ryzyko, że bez zasilenia nową pulą genów ta populacja nie przetrwa.
Dlatego w latach 2012-15 z inicjatywy WWF Polska translokowano 6 rysi z Estonii, które następnie wypuszczono w Puszczy Piskiej. Fundacja zaangażowała się też w stały monitoring tamtejszych rysi z wykorzystaniem fotopułapek i pułapek włosowych, a zebrane próbki są analizowane przez zespół genetyków kierowany przez prof. Mirosława Ratkiewicza z Wydziału Biologii Uniwersytetu w Białymstoku.

W projekcie Fundacja WWF Polska prowadzi działania promocyjne i edukacyjne na rzecz utrzymania społecznej akceptacji statusu ochronnego rysia oraz we współpracy z partnerami prowadzi monitoring rysi w lasach północno-wschodniej Polski.

Fundacja WWF jest również podmiotem współfinansującym projekt.

© Fundacja WWF Polska

© Adam Geldon / Nadleśnictwo Spychowo

Nadleśnictwo Spychowo

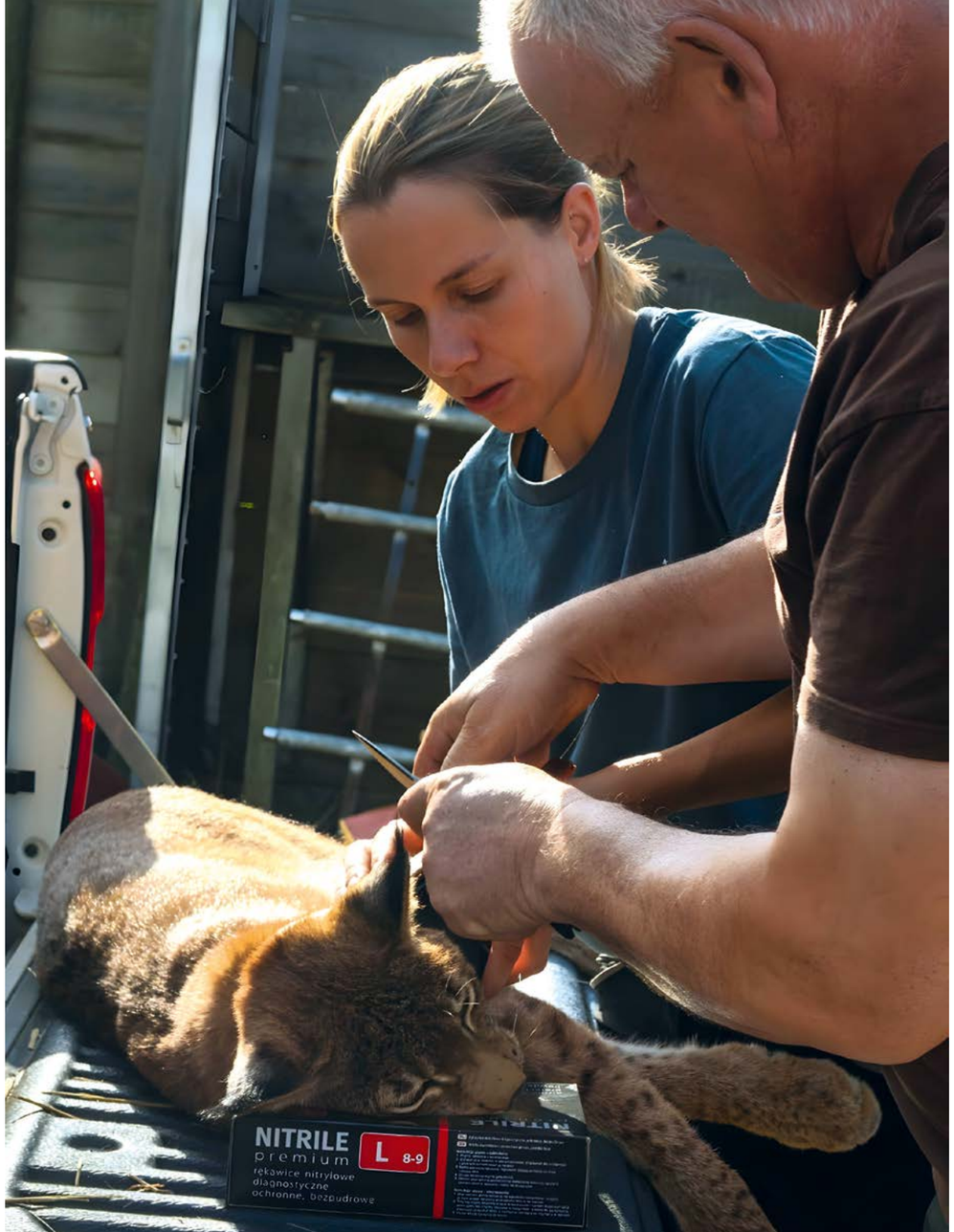
Nadleśnictwo Spychowo od wielu lat jest zaangażowane w ochronę przyrody i ratowanie zagrożonych gatunków zwierząt. Od 2018 r. spychowscy leśnicy ratują cietrzewie. Zbudowali w tym celu największy w Polsce ośrodek hodowli cietrzewia, który corocznie odchowuje ok 100 młodych ptaków, które trafiają do środowiska naturalnego, stopniowo odbudowując lokalne populacje tego zagrożonego wyginięciem leśnego kuraka.

© Adam Jażdżewski / Nadleśnictwo Spychowo

W ochronę rysia Nadleśnictwo Spychowo zaangażowane jest od ponad dekady. Uczestniczyło w projekcie Fundacji WWF Polska „Aktywna ochrona populacji nizinnej rysia w Polsce", którego celem była reintrodukcja rysi wsiedlanych metodą „born to be free" oraz translokowanych na Mazury z Estonii. Wybudowano wówczas dwie woliery adaptacyjne dla rysi, poprawiano bazę żerową jeleniowatych poprzez m.in. rekultywacje łąk czy zakładanie upraw gatunków liściastych oraz prowadzono zimowe inwentaryzacje dużych drapieżników.

W ramach projektu LIFE na terenie spychowskich lasów powstał ośrodek rehabilitacji rysi, w którym leczone i rehabilitowane będą osobniki chore, poszkodowane w wypadkach oraz wymagające odłowu z naturalnego środowiska.

© Neil Aldridge / Rewilding Europe

© Sylwia Rylowska / Rewilding Oder Delta

Rewilding Oder Delta

Rewilding Oder Delta to niezależne stowarzyszenie założone w 2019 roku, będące częścią europejskiej sieci Rewilding Europe. Działa ono na obszarze transgranicznej delty Odry.

Jego celem jest przywracanie naturalnych procesów ekologicznych z korzyścią dla ludzi i przyrody. Działania stowarzyszenia koncentrują się na renaturyzacji rzek, odtwarzaniu siedlisk, reintrodukcji gatunków oraz promowaniu turystyki regeneratywnej i edukacji przyrodniczej.

W projekcie LIFE Rewilding Oder Delta odpowiada za monitorowanie rozprzestrzeniania się populacji rysia w strefie przygranicznej północno-zachodniej Polski, co ma kluczowe znaczenie dla powodzenia powrotu tego gatunku na tereny Niemiec. W ramach projektu utworzono polsko-niemiecki zespół, przeszkolony w zakresie procedur związanych z odłowem i monitoringiem rysi. Jednym z kluczowych obszarów działalności ROD w tym kontekście jest także budowanie akceptacji społecznej oraz przygotowanie lokalnych społeczności na powrót rysia.

© Ecosystems Protection Center

Ecosystems Protection Center

Centrum Ochrony Ekosystemów (EPC) to litewska organizacja pozarządowa, która koncentruje się na badaniach przyrody, ochronie drapieżników i edukacji ekologicznej. Jej eksperci, w tym Petras Adeikis i Renata Špinkytė-Bačkaitienė, badają populacje drapieżników oraz intensywnie pracują nad promowaniem świadomości społecznej.

© Ecosystems Protection Center

Do najważniejszych projektów organizacji należą: reintrodukcja rysi (2011–2013) i hodowla puchacza we współpracy z Litewskim Ogrodem Zoologicznym w Kownie (od 2011 r.). EPC monitoruje również dziką przyrodę, prowadzi programy przyrodnicze oparte na technologii i doradza organom krajowym, takim jak Ministerstwo Środowiska. Organizacja kładzie obecnie duży nacisk na rozwiązywanie konfliktów między hodowcami zwierząt gospodarskich a dużymi drapieżnikami, koncentrując się na strategiach promujących bardziej harmonijne współistnienie między nimi.

W ramach projektu LIFE EPC organizuje seminaria i warsztaty na Litwie. Ich celem jest budowanie społecznego poparcia dla ochrony rysi. Organizowane jest też pobieranie próbek genetycznych, monitorowanie drapieżników za pomocą kamer oraz przygotowywanie rysi do hodowli i reintrodukcji.

© Marta JaKa i Miłosz Kowalewski / Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

Opieka merytoryczna: **Stefan Jakimiuk**
Redakcja: **Małgorzata Ruszkowska, Piotr Kalata**
Opracowanie graficzne: **Aleksandra Sobieraj**
Skład DTP: **Andrzej Poskrobko**

ISBN: 978-83-67312-21-9

Niniejsza broszura powstała w ramach projektu **101114131 – LIFE22-NAT-PL-LIFE LYNX PL LT DE „Expanding the range of the lynx population in northern Poland”, finansowanego przez Unię Europejską, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Fundację WWF Polska.**

Partnerami w projekcie i autorami broszury są:
Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze, Fundacja WWF Polska, Nadleśnictwo Spychowo, Centrum Ochrony Ekosystemów (Litwa), Rewilding Oder Delta (Niemcy).

Co-funded by the European Union

NATURA 2000

NFOŚiGW

ZTP

LASY PAŃSTWOWE Nadleśnictwo Spychowo

EKOSISTEMŲ APSAUGOS CENTRAS

Rewilding Oder Delta

WWF

Sfinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Klimatu, Środowiska i Infrastruktury (CINEA). Unia Europejska ani CINEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.